

Орловський Р. С.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОСОБНИК ЯК ВИД СПІВУЧАСНИКА В ЗЛОЧИНІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття та ознак «пособника» як виду співучасника злочину. Проаналізовано співвідношення понять «пособник» та «пособництво». Розкрито зміст сприяння як діяння, що визначає роль пособника. Дана характеристика форм (способів) пособництва. Досліджено об'єктивні та суб'єктивні ознаки пособництва.

Ключові слова: співучасть у злочині, пособник, пособництво.

Постановка проблеми. Аналіз поняття «пособник» передбачає передусім чітке визначення двох понять: «пособник» і «пособництво». Це зумовлене тим, що в літературі часто вони вживаються як тотожні. Разом із тим ці поняття, хоч і взаємопов'язані, мають єдину етимологічну основу і відображають єдність діяча і діяння, не тотожні й підміна одного іншим не може бути визнана обґрунтованою.

У межах дослідження інституту співучасті увагу питанням пособника як виду співучасника приділяли Ю.В. Абакумова, Ф.Г. Бурчак, Н.О. Гуророва, О.О. Кваша. У 2000 р. Р.С. Орловським захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Кримінальна відповідальність за пособництво вчиненню злочину».

Чітке розмежування понять пособника і пособництва має велике значення для більш глибокого розуміння суті зв'язку між співучасниками, конкретного внеску кожного з них у загальну спільну діяльність, що і зумовлює в результаті визнання особи пособником. У цьому значенні поняття пособництва розкриває суть ролі пособника і являє собою його діяння. Одне без іншого не існує. Не може бути пособництва без пособника, рівно як і не може бути пособника без пособництва.

Саме в такому розумінні ці терміни використовуються в цій статті.

Метою статті є дослідження змісту поняття та ознак пособника як виду співучасника злочину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Істотна відмінність кримінально-правового змісту понять «пособник» і «пособництво» визначається тим, що останні відносяться до різних елементів складу злочину: пособник – це вид суб'єкта, а пособництво – вид діяння, що характеризує об'єктивну сторону злочину, що вчиняється в співучасті. Саме тому базовими положеннями в дослідженні поняття «пособництва» і його ознак повинні бути: 1) відмінність кримінально-правового змісту цих понять, їх різне співвідношення з елементами складу злочину, що вчиняється в співучасті; 2) нерозривний зв'язок і взаємозалежність понять пособника і пособництва; 3) очевидно, що поняття «пособник» є похідним від поняття «пособництво», як виду спільної злочинної діяльності, що має специфічні об'єктивні і суб'єктивні ознаки.

Разом із тим слід мати на увазі, що поняття пособництва в законодавстві відсутнє. Поняття ж пособника визначене законодавцем і закріплене в ч. 5 ст. 27 Кримінального кодексу України (далі – КК). «Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод

сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка задалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину».

Із цього визначення слідує, що поняття пособника відноситься до суб'єкта злочину і відображає його специфіку як виду співучасника. Пособник є одним із видів суб'єктів, що здійснюють спільну злочинну діяльність, і тому йому властиві насамперед загальні ознаки суб'єкта злочину – це фізична, осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Однак йому властиві й спеціальні ознаки, які визначаються тією роллю, яку виконує пособник у спільному вчиненні злочину. У науці кримінального права пособництвом визнається суспільно небезпечне діяння пособника, яке розкриває специфіку його ролі в спільному вчиненні злочину, відображає зміст його функцій. Суттю ролі пособника з об'єктивної сторони є сприяння вчиненню злочину способами, вказаними в кримінальному законі, тобто специфічний вид спільної злочинної діяльності.

При розгляді різного роду явищ і понять, що їх визначають, методологічно правильним вбачається виділення й аналіз ознак, якостей, що складають це явище. Не є в цьому плані виключенням і пособництво. Основною об'єктивною ознакою пособництва, як видно з приведеного раніше законодавчого визначення пособника, є сприяння вчиненню злочину шляхом надання різного роду допомоги іншим співучасникам.

В етимологічному плані «сприяти» означає «1. позитивно впливати на що-небудь; створювати відповідні умови для здійснення, виконання і т. ін. чого-небудь; подавати допомогу в чому-небудь; бути причиною або наслідком виникнення, існування і т. ін. чого-небудь; створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію; 2. потурати кому-небудь» [1, с. 1377]. Таке розуміння терміну «сприяти» є підставою і для кримінально-правової характеристики пособництва. Однак воно вимагає виділення саме тих ознак, які б відображали суть пособництва як форми злочинної діяльності. Аналіз поняття «сприяння» передбачає два рівні: перший – визначення загальних властивостей злочинного діяння; другий – визначення його специфіки як діяння, вчиненого в співучасті, його взаємозв'язку зі спільними діяннями інших співучасників і передусім – виконавця.

На першому рівні, слід виходити з того, що сприяння як злочинне діяння повинно бути наділено загальними ознаками злочинного діяння: бути суспільно небезпечним, протиправним, свідомим і вольовим вчинком людини. Ці ознаки будуть розглянуті лише в тому аспекті, який визначає їх особливості при пособництві. Основна увага в статті приділяється другому рівню – кримінально-правовій специфіці сприяння, як складової частини об'єктивної сторони співучасті. І тут насамперед слід проаналізувати особливості фізичних властивостей цього сприяння.

Фізичну основу діяння пособника, як і будь-якої людської поведінки, складає рух тіла або його відсутність. Рух тіла пособника породжує фізичну або словесну активність, або поєднання тієї та іншої. Діяння пособника, вчинюване жестами або вимовленням слів, безпосередньо впливає на свідомість виконавця або інших співучасників, зміцнюючи, таким чином, їх рішучість вчинити злочин або полегшуючи його вчинення.

Більшість учених [2, с. 161; 3, с. 96], що займалися вивченням питань співучасті, вважають, що сприяння вчиненню злочину може бути виражене в двох формах поведінки: активній (дія) і пасивній (бездіяльність). Що стосується дії при пособництві, то можливість цієї форми поведінки не викликає необхідності доведення. Практика свідчить, що в переважній більшості випадків пособництво виражається у формі активної поведінки. Однак твердження, що бездіяльність, як і дія, є формою пособництва, вирішується в теорії і практиці неоднозначно і вимагає додаткової наукової аргументації.

Вирішення цього питання передусім повинно ґрунтуватися на загальних положеннях про злочинну бездіяльність як форму кримінально-правового діяння*. В етимологічному значенні «бездіяльність» є поняття протилежне дії, заперечлива дія [1, с. 67]. Саме такий зміст у поняття бездіяльності вкладається вченими, що займалися вивченням цієї проблеми [4, с. 85; 5, с. 141]. У науці кримінального права злочинна бездіяльність визначається як «акт суспільно небезпечної і проти-правної поведінки, що полягає в не вчиненні особою того, що вона з певних підстав зобов'язана була і могла вчинити».

Викладені положення про бездіяльність повністю застосовуються і щодо пособництва. Однак питання про можливість пособництва шляхом бездіяльності не може бути вирішене без співвіднесення цього поняття з характером об'єктивної сторони того злочину, вчиненню якого надається сприяння. І тут можна виділити: 1) пособництво шляхом бездіяльності вчиненню злочину, об'єктивна сторона якого полягає в бездіяльності; 2) пособництво шляхом бездіяльності вчиненню злочину, об'єктивна сторона якого полягає в дії.

Стосовно першого випадку, потрібно зазначити, що пособництво злочину, об'єктивна сторона якого полягає в бездіяльності, можливо тільки шляхом активних дій. Пособництво у формі бездіяльності тут виключається. Якщо на особу, яка сприяла вчиненню такого злочину, був покладений обов'язок активної поведінки, то, як правильно вважає М.І. Ковальов [6, с. 105], така особа повинна розглядатися як співвиконавець злочину, а не пособник, тому що на особі лежав спеціальний обов'язок діяти активно. Пособником повинен визнаватися тільки той, хто сприяє готуванню або вчиненню злочину, не беручи при цьому участі у вчиненні діяння, що входить до об'єктивної сторони складу злочину. «Пособництвом, – як писав ще О.Ф. Кістяківський, – називається така участь у злочині, яка як у суб'єктивному, так і в об'єктивному відношенні полягає тільки в сприянні вчиненню злочину, а не у відтворенні самого складу злочину» [7, с. 603]. Відмінність пособництва від співвиконавства полягає в тому, що яким би значущим за своїм характером це діяння не було, воно завжди не співпадає з діянням, що утворює об'єктивну сторону злочину, який вчинюється виконавцем. Дійсно, у випадку, коли виконавець вчинює злочин, об'єктивна сторона якого полягає в бездіяльності, пособництво шляхом бездіяльності неможливе, оскільки таке сприяння утворювало б об'єктивну сторону злочину, що вчинюється виконавцем. Таким чином, «пособництво в безді-

яльності завжди передбачає активну діяльність, направлену на створення сприятливих умов для виконавця злочину» [8, с. 8]. Якщо на особі не лежало спеціального обов'язку діяти активно, вона не підлягає кримінальній відповідальності й не може бути визнана пособником.

Що стосується випадків пособництва злочину, об'єктивна сторона якого полягає в дії, то тут сприяння може полягати і в бездіяльності, але тільки в тому випадку, якщо на особу покладений спеціальний обов'язок – діяти активно. Л.С. Білогриць-Котляревський сприяння злочину шляхом бездіяльності називав негативним пособництвом [9, с. 183].

Пособництвом слід визнавати таку бездіяльність, яка була обіцяна заздалегідь.

«Заздалегідь дана обіцянка бездіяти додає всьому діянню винної особи якісно нові ознаки. Тут вже немає так званого «чистої», і навіть «змішаної бездіяльності» [8, с. 8]. Таким чином, – як пише далі Г.В. Тімейко [10, с. 74], – «виникає змішана форма злочинної поведінки, що складається з попередніх активних дій (заздалегідь даної обіцянки) і подальшої винної бездіяльності (не протидія вчиненню злочину). Саме заздалегідь даною обіцянкою не протидіяти вчиненню злочину створюється причинний зв'язок між поведінкою пособника і наслідками, заподіяними виконавцем злочину. При заздалегідь обіцяній бездіяльності співучасть лежить виключно в акті обіцянки не протидіяти вчиненню злочину. Заздалегідь дана обіцянка бездіяти породжує також внутрішнє єднання злочинців, взаємну обізнаність про спільне вчинення злочину й узгодженість злочинних дій».

Однак судження Г.В. Тімейко видається неточним: питання про те, що знаходиться в обумовлюючому зв'язку із злочинним наслідком, заздалегідь дана обіцянка бездіяти (дія) чи саме невиконання покладеного обов'язку (бездіяльність), не може бути вирішено однозначно без з'ясування часу вчинення бездіяльності. У деяких випадках, але аж ніяк не завжди, саме заздалегідь даною обіцянкою пособника не протидіяти вчиненню злочину, створюється обумовлюючий зв'язок між діянням пособника і злочинним наслідком, оскільки така заздалегідь дана обіцянка зміцнює рішучість виконавця вчинити злочин. До таких випадків потрібно віднести заздалегідь обіцяне потурання. Саме при цій формі пособництва, заздалегідь дана обіцянка набуває обумовлюючого характеру, подальша ж (після закінчення злочину, що вчинюється виконавцем) бездіяльність – не відіграє істотної ролі в юридичній оцінці. За своїм характером вказана форма пособництва близька до пособництва у формі заздалегідь обіцяного приховування з тією лише різницею, що заздалегідь обіцяне приховування передбачає активні дії. В інших же випадках пособництво вчиненню злочину шляхом бездіяльності передбачає, що саме факт невиконання особою тих дій, які вона зобов'язана була і могла вчинити, знаходиться в обумовлюючому зв'язку з настанням суспільно небезпечних наслідків, а не заздалегідь дана обіцянка такого. Так, наприклад, умовою успішного вчинення розкрадання виконавцем є сам факт неперешкодження пособником проникненню виконавця в сховище, що і забезпечило безперешкодне вчинення розкрадання. Саме невиконання правового обов'язку (бездіяльність пособника), набуває обумовлюючого характеру у випадку, якщо: 1) воно вчинено до моменту закінчення злочину, вчинюваного виконавцем, і 2) було необхідною умовою або істотно полегшило його вчинення. Сама ж обіцянка бездіяти в цьому випадку в обумовлюючому зв'язку із загальним злочинним результатом не знаходиться і є лише складовим елементом змови.

Таким чином, специфіка пособництва злочину шляхом бездіяльності полягає в тому, що воно можливе тільки до моменту закінчення злочину, що вчинюється виконавцем, і тільки в тому

* Проблема злочинної бездіяльності відноситься до числа ще не достатньо вивчених і заслуговує самостійного дослідження. У цій статті злочинна бездіяльність розглядається лише в тій мірі, у якій це необхідно для вирішення питань пособництва.

випадку, коли: 1) об'єктивна сторона такого злочину, полягає в дії і 2) на особу, яка сприяла вчиненню злочину, був покладений правовий обов'язок активної поведінки для недопущення суспільно небезпечних наслідків.

Значний інтерес для характеристики пособництва мають його об'єктивні межі. Чітке визначення початкового та кінцевого моментів діяння пособника, його об'єктивних меж у просторі та часі дозволяє більш глибоко проаналізувати суть пособництва. Як вже відзначалося раніше, діяння пособника властиві всі ті ознаки, які характеризують будь-яке злочинне діяння в його кримінально-правовому значенні. Виходячи із цього, початковий момент дії пособника з його об'єктивної сторони буде визначатися тією дією, яка направлена на сприяння вчиненню злочину. Пособництво відсутнє, якщо в особи тільки визріла рішучість надати іншій особі сприяння у вчиненні злочину, але зовні воно не було виражене. Не буде пособництва і в тому випадку, якщо особа вчиняє певний акт поведінки, але в цій конкретній ситуації такий акт поведінки не є суспільно небезпечним і протиправним. Таким чином, дія особи стає пособництвом у випадку, якщо вона є вільним волевиявленням, суспільно небезпечна, протиправна і направлена на сприяння вчиненню злочину іншою особою.

Кінцевий момент дії пособника визначається тим часом, коли пособник вчинить усе те, що він вважав необхідним вчинити для надання сприяння у вчиненні злочину і досягненні загального злочинного наслідку. Що стосується визначення об'єктивних меж бездіяльності пособника, то в часі і просторі вони не можуть визначатися тими ж ознаками, що і межі дії унаслідок того, що бездіяльність не має характерних зовнішніх проявів. Початком сприяння злочину шляхом бездіяльності є момент, який характеризується сукупністю двох обставин: констатації факту, що зобов'язана особа не виконала свого обов'язку вчинити активні дії; і в цих умовах, місці і часі в особи була реальна можливість вчинення необхідних активних дій. Очевидно, що бездіяльність особи в цій обстановці повинна бути суспільно небезпечною і протиправною. Відсутність хоч би однієї із цих обставин або вчинення злочину виконавцем і є закінченням бездіяльності. Стосовно пособника момент закінчення злочину визначається діянням виконавця*, а не часом вчинення діяння зі створення умов для вчинення злочину.

Момент закінчення злочину, вчиненого в співучасті, нерозривно пов'язаний із проблемою дії кримінального закону в часі. Встановлення об'єктивних меж сприяння, його початку і кінця має важливе практичне значення для розв'язання питань про добровільну відмову пособника, для розмежування пособництва від причетності. Для правильного розв'язання питання про те, чи було в цьому випадку пособництво вчиненню злочину чи причетність до злочину, необхідно встановити, у який момент особа сприяла: до початку вчинення злочинного діяння виконавцем, у момент його вчинення чи після його закінчення.

Питання про те, що слід вважати закінченим злочином у науці кримінального права є дискусійним. Вбачається, що найбільш правильно поняття закінченого злочину визначає А.А. Піонтовський, який вважав злочин закінченим тоді, коли вчинене винним діяння містить усі ознаки складу злочину, описаного в диспозиції кримінального закону [11, с. 412]. Цієї позиції дотримується і більшість криміналістів.

Відомо, що момент закінчення злочину залежить від конструкції складу. У залежності від того, як сконструйований той

або інший склад у законі всі вони поділяються на матеріальні, формальні і усічені. Такий розподіл складів признається переважно більшістю криміналістів**.

Складність цього питання полягає в тому, що в низці злочинів фактичний момент закінчення (момент закінчення злочину) не співпадає з юридичним (моментом закінченого складу злочину). Це може мати місце, наприклад у продовжуваних, триваючих злочинах, у злочинах з усіченим складом. Прикладом такого неспівпадіння юридичного і фактичного моментів закінчення злочину може слугувати розбій: відповідно до ст. 187 КК України, розбій вважається закінченим із моменту нападу на потерпілого з метою заволодіння його майном – це юридичний момент, фактичний же момент – досягнення мети заволодіння майном. Як відзначає Ф.Г. Бурчак, «... при розбої напад не самоціль. Він є тільки засобом реалізації основної мети злочинця – заволодіння особистим майном потерпілого. Практично заволодіння відбувається тоді, коли напад вже закінчений, тобто коли склад злочину, передбачений законом, виконаний» [12, с. 154]. Це положення про відмінність фактичного і юридичного моментів закінчення злочину має в деяких випадках вирішальне значення для визнання певних діянь пособництвом.

У випадках, коли юридичний момент закінчення злочину, що вчинюється виконавцем, не співпадає з його фактичним закінченням, пособництво слід вважати можливим до моменту його фактичного закінчення виконавцем злочину. Так, пособництвом розбою повинно розглядатися сприяння виконавцеві розбою як до моменту нападу на потерпілого, так і після нападу в період до заволодіння майном. Аналогічно повинно вирішуватися питання при пособництві продовжуваним і триваючим злочинам. Правильним у зв'язку із цим видається висловлювання І.П. Малахова, який зазначає, що «злочин юридично може бути вже закінченим, а фактично ще продовжуватися. І було б нелогічним відносити до числа співучасників тільки осіб, що сприяли виконавцеві до моменту юридичного закінчення злочину, і не відносити до них осіб, що сприяли в момент його фактичного вчинення» [13, с. 20]. Поняття закінченого злочину важливе для розмежування, зокрема, пособництва і причетності. «Співучасть, – як правильно відзначає Ю.А. Демидов, – можлива тільки до завершення злочину, а приховування – тільки після цього» [14, с. 21].

Характеристика діяння пособника не вичерпується аналізом його фізичних властивостей. Як відзначалося раніше, будь-яка людська діяльність, і злочинна в тому числі, – це завжди єдність фізичного і психічного.

Із психологічної позиції діяння пособника є проявом його свідомості й волі, характеризується цілеспрямованістю і певною мотивацією. Діяння пособника – це вольовий акт, направлений на сприяння вчиненню конкретного злочину. «Вольовий акт – це не просто свідомий акт зовнішньої поведінки, але акт, що вільно обирається людиною в межах своєї свідомості і в умовах конкретної обстановки» [15, с. 24]. Діяння, направлене на сприяння у вчиненні злочину, є вільним волевиявленням пособника, зміцнює рішучість виконавця чи іншого співучасника вчинити злочин або сприяє цьому і таким чином полегшує здійснення злочинних намірів і настання суспільно небезпечних наслідків. Під безпосереднім впливом пособника, за активної участі його волі, зміцнюється і сам мотив, що послужив стимулом вольового процесу у виконавця чи іншого співучасника. Вплив пособника повинен виражатися в якихось певних діяннях, направлених на надання сприяння у вчиненні злочину. Тим самим вольовий акт пособника є тією ланкою, яка з'єднує обумовлююче і винно діяння пособника із злочинном, вчиненим виконавцем, і загальним злочинним наслідком.

* Ми дотримуємось точки зору, згідно з якою моментом вчинення злочину для співучасників слід визнавати момент вчинення злочину виконавцем.

** Деякі автори виступають проти поділу складів злочину на формальні, матеріальні і усічені [23, с. 29–60; 24, с. 140–153].

Соціальною суттю діяння пособника є його суспільна небезпека, яка полягає в здатності діяння заподіяти або створити реальну загрозу спричинення шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом. Потрібно погодитися з думкою Ю.А. Демидова про те, що суспільна небезпека діяння полягає не тільки в тому, що воно спричиняє або може спричинити шкоду, але передусім в тому, що посягає на цінності суспільства [16, с. 71]. Сприяючи виконавцеві чи іншому співучаснику, пособник тим самим посягає на конкретні, суспільні відносини, що захищаються кримінальним законом, і саме ця обставина в переважній більшості випадків визначає суспільну небезпеку вчинюваного ним діяння.

Іноді пособництво поряд зі сприянням вчинюваному злочину містить у собі склад іншого злочину. У цьому випадку діяння пособника суспільно небезпечно саме по собі, поза зв'язком із суспільною небезпекою діяння, що вчинюється виконавцем.

Діяння пособника може і не містити в собі складу іншого злочину і бути саме по собі, у відриві від діяння виконавця злочину, таким що не представляє суспільної небезпеки. Таке діяння пособника, взяте окремо від діяння виконавця або інших співучасників, може і не мати негативного впливу на процеси і явища, що мають суспільний інтерес і що охороняються кримінальним законом. Тому діяння пособника саме по собі, у відриві від діяння виконавця, є соціально нікчемним. Діяння людини, на перший погляд вельми нешкідливе, стає, однак, злочинним і набуває кримінально правового значення в тому випадку, коли воно свідомо направлено на полегшення, сприяння вчиненню злочину іншими співучасниками. Наприклад, одна особа надає іншій у користування транспортний засіб. Саме по собі надання транспортного засобу однією особою іншій не є суспільно небезпечним, проте воно набуває кримінально правового значення і стає суспільно небезпечним, якщо це надання проводиться для здійснення злочинного наміру виконавця.

У кожному конкретному випадку характер і ступінь суспільної небезпеки діяння пособника залежить: по-перше, від важливості суспільних відносин, що зазнали посягання з боку виконавця, і, по-друге, від значущості наданого сприяння для досягнення злочинного результату.

Для оцінки характеру і ступеню суспільної небезпеки діяння пособника, види пособництва (інтелектуальне, фізичне), а також його конкретні форми значення не мають. Істотною обставиною, що впливає на суспільну небезпеку діяння пособника, є його характер, а також те значення, яке відіграє діяння пособника для успішного вчинення злочину виконавцем. Так, М.І. Ковальов слушно зауважує, що значення діяння пособника визначається не тільки інтенсивністю, з якою злочинець прагне надати злочинцеві допомогу, і не тільки силою і потужністю засобів, які він надає в розпорядження виконавця, а і тим реальним ефектом, який, зрештою, мали ці дії [6, с. 112].

Визнання пособництвом тільки таких діянь, які були необхідною умовою й істотно полегшували вчинення злочину виконавцем розділяє і судова практика.

Загалом же більшість вчених [17, с. 169; 3, с. 95] єдині в думці, що пособник, за рідким винятком, менш небезпечна фігура серед інших співучасників, і це правильно, тому що об'єктивної сторони злочину він безпосередньо не виконує, роль ініціатора злочину належить не йому, його діяння носять лише допоміжний характер. Однак незважаючи на те, що пособник, як правило, найменш небезпечна фігура серед інших співучасників, необгрунтованими уявляються пропозиції окремих учених [18, с. 36] обмежити відповідальність за пособництво, виключивши її при вчиненні злочину, що не має великої суспільної небезпеки.

Юридичним вираженням суспільної небезпеки пособництва є його протиправність. Така протиправність полягає в тому, що пособництво порушує вимогу кримінально-правової норми. Кримінальна протиправність діяння пособника встановлюється в загальній частині КК України (ст. 27 КК України).

Важливе значення при аналізі пособництва має дослідження тих способів сприяння, які дозволяють пособнику вкласти свою частку участі в загальний злочинний результат. Як відомо, під способом вчинення злочину прийнято розуміти «... ті прийоми і методи, які застосовує особа при вчиненні злочинної дії...» [19, с. 22]. Це означає, що під способом пособництва потрібно розуміти ті прийоми і методи, за допомогою яких обумовлюється або полегшується вчинення злочину виконавцем.

У науці кримінального права немає єдності в термінологічному позначенні способів сприяння вчиненню злочину. Багато вчених визначають їх як види пособництва, а виходячи із цих видів пособництва визначають види пособників [20, с. 210]. Інші ж [2, с. 153; 21, с. 108] вказані законом способи сприяння вчиненню злочину визначають за допомогою терміну «форма».

Так, П.І. Гришаєв і Г.А. Кригер дії пособника йменують формами пособництва, П.Ф. Тельнов – способами пособництва, А.П. Козлов – способами, функціями, формами.

Питання про правильне термінологічне позначення тих або інших явищ має принципове значення і повинно розглядатися відповідно до етимологічного значення слів, що вживаються. Так, поняття «вид» визначається як «підрозділ у систематиці, що входить до складу вищого розділу – роду» [1, с. 132]. Етимологічне значення терміну «форма» тлумачиться як «спосіб існування змісту, невіддільний від нього і такий, що служить його вираженням [1, с. 1543]. Тому здається доцільним називати спосіб сприяння вчиненню злочину за допомогою терміну «форма».

Частина 5 ст. 27 КК України передбачає такий вичерпний перелік форм пособництва: дача порад, вказівок, надання засобів, усунення перешкод, а також заздальгідь дану обіцянку переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, придбання чи збут таких предметів, або інше сприяння приховуванню злочину.

Під порадою як формою пособництва потрібно розуміти рекомендації в частині вибору об'єкта злочину, способів приховання слідів злочину. До порад також потрібно відносити роз'яснення: як краще, як простіше або безпечніше підготувати злочин, яким шляхом доцільно його вчинити, у який час краще розпочати вчинення задуманого, у якому місці, які знаряддя потрібно використати, кого залучити в співвиконавці. Поради як форма пособництва можуть також торкатися способів приховання злочинної діяльності.

Під вказівкою розуміється повчання або роз'яснення, як діяти в цьому випадку. Вказівка, на відміну від поради, як уявляється, має імперативний характер, більшою мірою несе в собі певну частку вимоги, більш серйозний вольовий вплив. Це може мати місце у випадках співучасті дорослих із неповнолітніми, співучасті при наявності службової, сімейної та іншої залежності. У всьому іншому відмінність між порадою і вказівкою провести досить складно. Дещо іншої думки дотримується М.І. Ковальов, зазначаючи що «... вказівка може розглядатися як більш конкретне повчання з приводу вчинення злочинного задуму. Однак ніякого юридичного значення вказана відмінність не має і мати не може» [6, с. 107].

Поради і вказівки можуть бути дані як усно, так і письмово, (а вказівки і шляхом конклюдентних дій) тому не завжди потрібно, щоб виконавець і пособник спілкувалися між собою

безпосередньо. Поради і вказівки можуть бути дані відкрито або в замаскованій формі, як «до», так і «під час» вчинення злочину.

Під наданням засобів як формою пособництва потрібно розуміти будь-які діяння, які полегшують можливість підготувати, вчинити або довести до кінця розпочатий злочин. Дії пособника можуть полягати в наданні злочинцеві знаряд вчинення злочину. До знарядь і засобів, що надаються для вчинення злочину, можуть бути віднесені самі різні предмети і речовини. Так, знаряддями можуть бути вогнепальна і холодна зброя (сокира, молоток, бритва і т.д.), хімічні речовини, що надаються для підробки документів, чемодани з подвійним дном та інше. Під засобами вчинення злочину також розуміються транспортні засоби, засоби зв'язку, сигналізації, гроші і т.д. До цієї ж форми пособництва потрібно віднести надання виконавцеві різних допоміжних засобів, необхідних для досягнення злочинного результату, наприклад, фальшивих документів. Правильною, на наш погляд, є думка професора Ф.Г. Бурчака, який вважає, що як засоби можуть виступати самі різні предмети матеріального світу при умові, що за своїми властивостями вони можуть надати виконавцеві допомогу у вчиненні об'єктивної сторони складу конкретного злочину [21, с. 151].

До усунення перешкод як однієї з форм сприяння вчиненню злочину можна віднести будь-яке діяння, здатне усунути ту або іншу перешкоду на шляху співчасників, наприклад, отруєння сторожових собак для того, щоб виконавець міг вільно проникнути на склад або територію, що охороняється. Усуваючи перешкоду, пособник також може відвернути увагу власника майна, що викрадається, вести спостереження, щоб виконавець не був, застигнутий на місці вчинення злочину, а також вчинити інші діяння.

При визначенні поняття пособника законодавець вказівкою на можливість сприяння злочину шляхом даної заздалегідь обіцянки укрити підкреслює, що причетність у вигляді приховування може утворювати пособництво лише в тому випадку, коли воно заздалегідь обіцяне.

Тлумачення терміну «заздалегідь» у свій час було дано Пленумом Верховного Суду СРСР [22], який відніс сюди й обіцянку, дану виконавцеві під час вчинення злочину. Думається, що таке тлумачення терміну «заздалегідь» правильне, оскільки процес вчинення злочину може охоплювати значний проміжок часу, під час якого може бути дана обіцянка укрити злочин або придбати або збути майно, яке буде здобуте злочинним шляхом. Так, наприклад, при вчиненні продовжуваних і триваючих злочинів обіцянка може бути дана в будь-який час, поки триває або продовжується злочин, хоч би, наприклад, декілька актів розкрадання, що продовжується, було вже завершено. Під «заздалегідь даною обіцянкю» потрібно розуміти обіцянку, дану до повного припинення вчинення злочину. Саме тому, що ця обіцянка дається заздалегідь воно стає в обумовлюючий зв'язок із злочинном, вчиненим виконавцем. Подальше ж виконання або не виконання обіцянки не відіграє якої-небудь істотної ролі в юридичній оцінці даної форми пособництва. Під обіцянкю, стосовно пособництва, розуміється не тільки словесне запевнення або вираження згоди, але й різні конклюдентні дії.

Змістом вини пособника, виходячи із загального вчення про вини і її форми, є сукупність психічних моментів, інтелектуальних і вольового, у яких відбиваються об'єктивні ознаки спільно вчиненого злочину і які відображають певне ставлення особи, яка сприяє вчиненню злочину, до цих ознак. Змістом вини пособника в кожному конкретному разі сприяння вчиненню злочину – є зміст умислу (прямого або непрямого) у конкретному спільно вчиненому злочині.

При наданні сприяння вчиненню злочину у свідомості пособника може знаходити відображення безліч різних обставин

злочину, що спільно вчиняється. Однак не всі вони входять до змісту умислу пособника.

Визначаючи специфіку змісту умислу при пособництві, потрібно зазначити, що інтелектуальний момент умислу пособника включає в себе:

1. усвідомлення фактичних обставин (об'єктивних і суб'єктивних ознак) злочину, вчиненню якого надається сприяння;
2. усвідомлення суспільної небезпеки злочину, вчиненню якого надається сприяння;
3. усвідомлення тієї обставини, що його дія (бездіяльність), суттю якого є сприяння, виступає необхідною умовою вчинення злочину виконавцем або істотно полегшує таке вчинення;
4. передбачення загального злочинного результату і свого внеску в нього;
5. передбачення обумовлюючого зв'язку між власним діянням і діянням виконавця.

Вольовий момент умислу пособника визначається бажанням, (а в деяких випадках свідомим допущенням) загального злочинного результату.

Безумовно, зміст умислу пособника в порівнянні зі змістом умислу особи, що вчиняє злочин індивідуально, не співпадає. Умисел пособника набагато ширший: він усвідомлює суспільно небезпечний характер не тільки власних дій (бездіяльність), він усвідомлює також (хоч би в загальних рисах), об'єктивні і суб'єктивні ознаки злочину, що вчиняється виконавцем. При відсутності такого усвідомлення, особа, що об'єктивно сприяла вчиненню злочину виконавцем, не може бути визнане пособником.

Висновки. Вважаємо, що з урахуванням викладеного доцільно надати загальне поняття пособника, визначивши об'єктивні і суб'єктивні ознаки, які охоплювали б усі можливі форми сприяння.

Виходячи із закономірностей співвідношення загального (поняття співучасті) і особливого (поняття виду співучасника), поняття пособника повинно, по-перше, враховувати всі загальні об'єктивні і суб'єктивні ознаки, властиві поняттю співучасті, по-друге – відображати специфічні ознаки пособника як виду співучасника.

Таким чином, головне в змісті об'єктивної сторони діяння пособника саме те, що його допомога є необхідною умовою вчинення злочину, спричинення загального злочинного наслідку. Діяння пособника може виступати необхідною умовою не тільки діянню виконавця, але й дій інших співучасників. І в тому, і в іншому випадку пособник вносить свій внесок у настання злочинного наслідку, сприяє його настанню.

Пособником повинен визнаватися тільки той, хто сприяє готуванню або вчиненню злочину, не беручи безпосередньої участі в діяннях, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину, вчиненню якого він сприяє.

Суб'єктивна сторона діяння пособника повинна відображати специфіку його об'єктивної сторони і характеризується тим, що вина пособника може бути виражена як у прямому, так і непрямому умислі.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Гришаев П.И. Соучастие по советскому уголовному праву / П.И. Гришаев, Г.А. Кригер. – М. : Госюриздат, 1959. – 255 с.
3. Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П.Ф. Тельнов. – М. : Юрид. лит., 1974. – 208 с.
4. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 244 с.
5. Тимейко Г.В. Понятие и специфические черты преступного бездействия / Г.В. Тимейко // Труды ВЮЗИ. Вопросы

- права, истории и философии. – Т. 2. – М., 1962. – С. 139–146.
6. Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. Часть вторая. Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности / М.И. Ковалев // «Ученые труды» Свердловского юридического института. Серия «Уголовное право». – Т. 5. – С. : СЮИ, 1962. – 273 с.
 7. Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть общая / А.Ф. Кистяковский. – К. : Издание Ф.А. Иогансона, 1891. – 850 с.
 8. Тимейко Г.В. Спорные вопросы соучастия при преступном бездействии / Г.В. Тимейко // Советская юстиция. – М. : Юрид. лит., 1965. – № 6. – С. 8–11.
 9. Белогриц-Котляревский Л.С. Очерки русского уголовного права. Общая и Особенная часть / Л.С. Белогриц-Котляревский. – К. ; Х. : Южно-Русское книгоиздательство Ф.А. Иогансона, 1896. – 671 с.
 10. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко ; отв. ред.: П.Т. Некипелов. – Ростов : Изд-во Рост. ун-та, 1977. – 216 с.
 11. Курс советского уголовного права : в 6 т. / под. ред. А.А. Пионтковского, П.С. Ромашкина, В.М. Чхиквадзе. – М. : Изд-во «Наука», 1970. – Т. 2. – 515 с.
 12. Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф.Г. Бурчак. – К. : Вища шк., 1986. – 207 с.
 13. Малахов И.П. Соучастие в воинских преступлениях в свете общего учения о соучастии по уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08 / И.П. Малахов ; ВИЮН. – М., 1960. – 26 с.
 14. Демидов Ю. Понятие оконченного преступления / Ю. Демидов // Сов. юстиция. – 1966. – № 18. – С. 21–23.
 15. Волков Б.С. Детерминистическая природа преступного поведения / Б.С. Волков ; науч. ред.: В.П. Малков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1975. – 110 с.
 16. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Ю.А. Демидов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 182 с.
 17. Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву / Ф.Г. Бурчак. – К. : Наук. думка, 1969. – 216 с.
 18. Солопанов Ю. О соучастии / Ю. Солопанов // Социалистическая законность. – М. : Известия, 1989. – № 2. – С. 35–36.
 19. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Х. : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. – 161 с.
 20. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник для юрид. вузів і фак.] / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х., 1997. – 368 с.
 21. Ушаков А.В. О формах пособничества совершению преступления / А.В. Ушаков // Правоведение. – 1972. – № 3. – С. 108–109.
 22. О судебной практике по делам о заранее не обещанном укрывательстве преступлений, приобретении и сбыте заведомо похищенного имущества : Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 31 июля 1962 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://34374.info/lawdocs/show/1a825-Postanovlenie-Plenuma-Verhovnogo-Suda-SSSR-ot-31-iyulya-1962-g.-11-O-sudebnoy-praktike-po-delam-o-zarabee-ne-obeshhannom-ukryivatelstve-prestupleniy-priobretanii-i-sbyite-zav>.
 23. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н.Ф. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1958. – 219 с.
 24. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 364 с.

Орловский Р. С. Пособник как вид соучастника в преступлении

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятия и признаков пособника как вида соучастника преступления. Проанализировано соотношение понятий «пособник» и «пособничество». Раскрыто содержание содействия как деяния, определяющего роль пособника. Дана характеристика форм (способов) пособничества. Исследованы объективные и субъективные признаки пособничества.

Ключевые слова: соучастие в преступлении, пособник, пособничество.

Orlovsky R. The accessory as a type of accomplices

Summary. The article deals with the research of concept and features of the accessory as a type of accomplices. Correlation between the concepts of „accessory” and „aiding” is analysed. The content of facilitating as act that defines the role of accomplice is disclosed. The characteristic of forms (ways) of aiding is given. The objective and subjective signs of aiding are researched.

Key words: complicity in crime, accessory, aiding.